

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

***Mažosios Lietuvos kunigas, filologas, istorikas:
Gotfrydui Ostermejeriui – 300 metų***

Mokslo konferencijos pranešimų anotacijos

2016 m. balandžio 20 d.

DARIUS PETKŪNAS (Klaipėdos universitetas)

„Ostermejerio“ 1775 metų agenda – paskutinė unikali lietuviška Prūsijos kunigaikštystės liuteroniška agenda“

1775 metais buvo publikuota antroji Prūsijos kunigaikštystės lietuviškai kalbančios Liuteronų Bažnyčios agenda, vadinamoji „Ostemejerio agenda“, nes patarasis atliko kai kuriuos 1730 metų agendos teksto pataisymus. Pranešime pristatomos knygos parengimo aplinkybės, nagrinėjamas jos turinys, aptariama Bažnyčios reakcija į naują liturginę knygą.

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

„Gotfrydas Ostermejeris ir lietuvių kalbos teisių gynėjas jo sūnus Zygfrydas Ostermejeris“

Pranešime pateikiama Gotfrydo Ostermejerio darbų apžvalga ir įtaka sūnui Zygfrydui Ostermejeriui. Analizuojami nauji šaltiniai apie Zygfrydo Ostermejerio polemiką dėl lietuvių kalbos. Prūsijos kultūros paveldo Valstybinėje bibliotekoje Berlyne rastas Jenos laikraštyje *Literatur-Zeitung* (1814) išspausdintas anonimo laiškas, išprovokavęs jį parašyti traktatą *Ar patartina išstumti lietuvių kalbą ir sulieti lietuvius su vokiečiais?* (1817). Šis traktatas – vienintelis lietuvių kalbos teises ir lietuvybę Rytų Prūsijoje ginantis tekstas, išspausdintas atskira knygute (47 p.), turintis istorinę ir išliekamąją vertę. Iki šiol apie šį laišką buvo žinoma tik iš minėto Zygfrydo Ostermejerio traktato. Nepasirašęs laiško autorius iš Gumbinės siūlė pačios tautos labai apriboti lietuvių kalbos vartojimą, pateikė kalbą menkinančių

argumentų ir siūlė metodus, kaip ją išstumti. Polemiką tęsėsi keletą metų iki Zygfrydo Ostermejerio mirties.

DARIUS BARASA (Klaipėdos universitetas)

„Ar galėtume Gotfrydą Ostermejerį vadinti istorijos diletantu?“

Gotfrydas Ostermejeris žinomas kaip filologas, religinių raštų, giesmių autorius bei vertėjas, literatūros bei kultūros istorikas, istoriografas, tačiau amžininkų buvo kaltintas istorijos neišmanymu. Jo požiūris į praeities tyrimus ir istorijos šaltinius buvo kiek neįprastas, tad kyla klausimas, kiek Ostermejeris prilygo to meto garsiems Prūsijos istorikams Danieliui Heinrichui Arnoldtui, Friedrichui Samueliui Bockui, Georgui Pisanskiui ir kitiems? Ir kaip apskritai reikėtų vertinti Gotfrydo Ostermejerio įnašą į bendrą Prūsijos istoriografiją?

GRASILDA BLAŽIENĖ (Lietuvių kalbos institutas)

„Povilas Ruigys ir Gotfrydas Ostermejeris“

VILMA ZUBAITIENĖ (Vilniaus universitetas)

„Gotfrydo Ostermejerio gramatikos (1791) leksika ir jos šaltiniai“

Pranešime tiriami Gotfrydo Ostermejerio gramatikoje pasitaikantys lietuvių leksikos (žodžių ir žodžių junginių) pavyzdžiai. Bandoma nustatyti, kokie ir kokiam tikslui leksiniai vienetai perimti iš ankstesnių gramatikų, kurie žodžiai ar frazės gali būti siejami su leksikografiniais veikalais ir religiniais raštais. Atkreipiamas dėmesys į leksiką, Ostermejerio gramatikoje pavartotą pirmą kartą, siekiant nustatyti, kokią įtaką ši gramatika turėjo vėlesniems kalbiniams darbams. Taip pat analizuojami pasitaikantys žodžių formų ar kaitymo skirtumai, galimai sietini su Gotfrydo Ostermejerio tarpe.

ONA ALEKNAVIČIENĖ (Lietuvių kalbos institutas)

„Lietuvių frazeologizmai lituanistiniuose Gotfrydo Ostermejerio veikaluose“

Pranešime analizuojami lietuvių frazeologizmai, užfiksuoti lituanistiniuose Gotfrydo Ostermejerio veikaluose. Į frazeologiją, suprantamą plačiąja prasme, žiūrima kaip į žodinį kultūrinės atminties saugojimo, perdavimo ir turinio

formavimo įrankį. Daug dėmesio skiriama frazeologizmų užfiksavimo chronologijai: siekiama nustatyti tuos vienetus, kuriuos Ostermejeris užrašė pirmasis. Norint įvertinti frazeologizmus kaip kultūrinės atminties reiškinius, svarbūs ir ankstesni, ir vėlesni užfiksavimai, liudijantys perimamumą ir vartosenos tęstinumą, todėl Ostermejerio užrašyti frazeologizmai lyginami su kitais, randamais XVI–XVIII amžiaus lituanistiniuose šaltiniuose.

ROLANDAS KREGŽDYS (Lietuvių kalbos institutas)

„Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (1775) teonimų etimologiniai svarstymai“

Pranešimas skirtas aptarti Gotfrydo Ostermejerio veikale *Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter, 1775) minimų prūsų ir lietuvių teonimų (*Perkunas, Okoperun / Occopirn, Zwaigzdiks / Žwaigždziuks, Bangputtys* [II. 4. 1–4], *Potrimpus / Patremčius, Antrimpus / Antremčius / Attremčius, Blizgėlis, Diewaites* [II. 5. 1. a–d], *Žemberys / Žemienek, Žempati / Žemyne, Jawinnê, Pergubrus* [II. 5. 2. a–d], *Girrystis, Puzskaitis, Bibcziû Bóbelis, Melletėle, Barstúkai* [II. 5. 3. a–e], *Kaukarus* [II. 5. 4], *Laima / Laimė, Curcho / Kurcho / Kurchos, Pilwytis, Atsweikčius / Atsweikinčius / Ausweitis, Gabjauja, Pardoytis / Pardūtis, Guzé / Czuzé, Marcopol* [II. 5. 5. a–g], *Worszkátis / Werszukátis, Jauciû Bobis / Baubis, Gardėtis, Kiauliû kruké, Iszwambratis, Mussû Birbiks* [II. 5. 6. a–f], *Pykullus / Pekullus, Magilá, Giltine, Jagaubis, Drebkullys, Laumé, Kaukas, Markopecz(e) / Marcopeta(e)* [II. 6. 1–8]) etimologinės analizės metodologinius principus ir jų kongruenciją dabartinių šios plotmės tyrimų aspektu.

MINDAUGAS ŠINKŪNAS (Lietuvių kalbos institutas)

„Gotfrydo Ostermejerio *Širdingas pagraudenimas* (1781)“

1781 metais išspausdintas Gotfrydo Ostermejerio giesmės apie mirtį vertimas iš vokiečių kalbos beveik netirtas. Šios nedidelės knygelės, pavadintos *Širdingu pagraudenimu*, leidimą užsakė ir finansavo Karaliaučiaus pirklys Jonas Kristupas Cintijus. Pranešime keliama prielaida, jog vienintelis šiuo metu žinomas knygelės egzempliorius į Krokuvą galėjo patekti su Ostermejerio korespondencija Abrahamui Jakobui Penzeliui. Kadangi Ostermejerio giesmynas neišliko, giesmė bent iš dalies gali parodyti jo vertimo įgūdžius ir filologines nuostatas. Giesmės rašyba pranešime lyginama su kitais Ostermejerio ir kitų autorių raštais.

VILIJA GERULAITIENĖ (Lietuvos istorijos institutas)
„Gotfrydas Ostermejeris kaip himnologas“

Rytų Prūsijoje Gotfrydas Ostermejeris buvo garsus kaip giesmių žinovas ne vien tarp filologinei veiklai atsidėjusių kunigų. Pranešime apžvelgiami Ostermejerio darbai, skirti poetinei kūrybai ir giesmynų rengimui lietuvių kalba: *Apmąstymai apie naujojo lietuviško giesmyno projektą* (1786), jo paties parengtas ir išspausdintas giesmynas (1781), *Sinceraus laiškas* (1787), *Naujojo lietuviško giesmyno apologija* (1789–1791), skyrius apie prozodiją *Naujoje lietuvių kalbos gramatikoje* (1791), monografija *Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija* (1793). Aptariami neišlikusio Ostermejerio giesmyno tyrimai ir į kitų autorių giesmynus bei kitokias publikacijas perimtos, tad iki mūsų dienų išlikusios jo sukurtos ir į lietuvių kalbą išverstos giesmės.

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ (Vilniaus universitetas)
„Gotfrydo Ostermejerio giesmyno (1781) šaltinių identifikavimo problema“

Gotfrydo Ostermejerio giesmynas *Giesmes šventos Bažnyčioje ir Namėj' giedojamos* (1781, Karaliaučius) žinomas tik iš antrinių šaltinių, nė vienas egzempliorius nėra išlikęs. Ostermejerio himnodinis palikimas (iš viso 50 giesmių) paliudytas kitame veikale – Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyne *Wiffokies Naujes Giesmes arba Ewangelijški Pšalmai* (1817, Tilžė).

Kokiais šaltiniais rėmėsi Ostermejeris ir jo talkininkai (Kristijonas Lovynas, Povilas Šrederis) versdami giesmes bažnytiniam rinkiniui, nė *Pirmojoje lietuviškų giesmynų istorijoje* (1793), nė poleminiuose to meto straipsniuose tiesiai nepasakoma. Jokios informacijos nepateikia ir Mertikaitis giesmyno prakalbose.

Apologijoje (4 dalis, 1791) Ostermejeris, komentuodamas Michaelio Lilienthalio giesmyno turinį (metų ir pavadinimo nenurodo), prasitaria apie dvi giesmes („Nun komm, der Heiden Heiland“ ir „Es ist das Heil uns kommen her“), pasižyminčias gausiomis glosomis (Ostermejeris 1996, 280). Ostermejerio nurodyti tekstai rasti 1752 metų Lilienthalio giesmyne *Vernunftiger Gottesdienst des Singens* (p. 7–9). Galima daryti prielaidą, kad Ostermejeris turėjo 1752-ųjų arba ankstesniųjų metų (1732, 1736) Lilienthalio giesmyną asmeninėje bibliotekoje ir juo rėmėsi versdamas naujas giesmes savo rinkiniui. Mat Kristijono Gotlybo Milkaus sukritikuotų vertimų originalai „Nun ist es alles wohlgemacht“ ir „Wir Menschen find zu dem o Gott“ taip pat išspausdinti šiame veikale (p. 75 ir 143).

Su Lilienthalio giesmynu gali būti siejamos ir kitos Ostermejerio bei jo talkininkų giesmės, tačiau jos buvo publikuojamos ir kituose XVIII amžiaus Karaliaučiaus

giesmynuose: Heinricho Arnoldo Sahme's *Der Singende Christ* (1730), Jono Jokūbo Kvanto *Neue Sammlung Alter und Neuer Lieder* [1735], Georgo Friedricho Rogallio *Kern Alter und neuer Lieder* (1744).

ŽAVINTA SIDABRAITĖ (Klaipėdos universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

„Šviečiamojo amžiaus emancipacijos apraiškos Kristijono Gotlybo Milkaus ir Gotfrydo Ostermejerio polemikoje“

Emancipacijos sąvoka ir reiškinytas tapo itin aktualūs Šviečiamajame amžiuje. Švietimo skatinamas asmuo vis drąsiau vadavosi iš iki tol buvusios aklos prilausomybės, atmetė įsakymus, priimtas normas, prievartos priemones. Tai drauge suponavo, jog tam tikras elgesio gaires žmogus turi pats savyje. Kristijono Gotlybo Milkaus ir Gotfrydo Ostermejerio polemika suvoktina kaip bendro Šviečiamosios epochos poleminių konteksto dalis, be kitų dalykų, atskleidžianti ir įtampą tarp konservatyvios laikysenos, norinčios išsaugoti *status quo*, ir siekio griauti asmens laisvę ribojančias normas.

ROMANAS ŠIROUCHOVAS (Vilniaus universitetas)

„Prūsų periodo pasaulis“

„Prūsų periodo pasaulis“ – taikomojo pobūdžio mokslo projektas, vykdomas autoriaus ir „Altes-Haus“ muziejaus, susidedantis iš autoriaus ir kitų kviestų mokslininkų mokslo populiarinimo paskaitų, seminarų, meistro klasių, radijo laidos ir pažintinių istorinių-archeologinių kelionių, skirtų daugiausia Kaliningrado srities auditorijai. Pagrindinis projekto tikslas – prūsų materialinės ir dvasinės kultūros, istorinio ir archeologinio kraštovaizdžio populiarinimas, Rytų Prūsijos, Kaliningrado srities ir kaimyninių šalių regionų istorijos ir praeities aktualinimas. Projektas gyvuoja nuo 2015 metų kovo mėnesio ir jau sulaukė nemažo vietinių žmonių ir žiniasklaidos dėmesio.